
RADOSLAV JOSIMOVIĆ

PARISKA KOMUNA I UMETNOST

„Principi Komune su večni i ne mogu
biti uništeni.”
Marks

Revolucije i značajni istorijski događaji uvek su imali manjeg ili većeg odjeka u umetnosti, bilo neposredno ili posle izvesnog vremena. Tako, Spartakus i pobuna robova u starom Rimu, morali su da čekaju desetine vekova da bi ih Italijan Đovanoli opisao u svom romanu pod istim naslovom. Međutim, čuveni revolt šleskih ткача mnogo je brže našao svog pesničkog tumača u Hajneovim stihovima *Die Weber*.¹⁾ Julska revolucija od 1848. imala je neposredno svoje pesnike i kompozitore. Slično se može reći i za Parisku komunu. Nju su najpre opevali oni stvaraoci koji su joj srcem prišli. Oni su bili brojni, naročito iz redova komunara i demokratskih slojeva; ali ta pesnička svedočanstva bila su velikim delom uništena posle poraza Komune. To su činili i sami pisci lično da ne bi bili uhapšeni ili streljani od strane versajskog režima. Sačuvan je veći broj dela koji se iznedrio polako kao sećanje na slavne i tragične dane ovog epohalnog istorijskog događaja. Pariska komuna ostaje i danas predmet umetničkog oblikovanja, kao i svakovrsnog istraživanja. Komuna zaista „nije mrtva”, ni u kom pogledu.

Tema „Pariska komuna i umetnost” ima više aspekata; za ovu priliku razmotrićemo najpre dekrete, akcije „Komiteta narodnog spasa” na planu kulture i umetnosti uopšte, zatim Komunu, kao predmet pesničke, odnosno stvaralačke inspiracije.

U vezi sa prvim zadatkom valja skrenuti pažnju na sledeće: Komuna, usled neposedovanja svoje štampe, nije mogla u dovoljnoj meri da populariše značajne odluke i pothvate; čak i *Journal officiel de la Commune* štampan je kod

¹⁾ Hajne je ovu pesmu *Tkači* napisao sutradan posle pobune šleskih ткача, 4. i 5. jula 1844. u *Peterswaldau* i *Langenbielau*. Objavljena je u časopisu *Vorwärts* u Parizu, 10. jula. Pesma se smatra remekdelom revolucionarne poezije.

privatnog izdavača. Broj publikovanih stranica je bio vrlo mali. Komuna takođe nije uspela da objavi nijedan zbornik pesama.²⁾

Pesme su doživljavale „usmena izdanja” na barikadama, javnim skupovima, mitinzima, bolnicama i književno-umetničkim večerima. Izvestan broj listova više je koristio karikaturu nego pesničku reč u borbi za principe i ideale Pariske komune. Stih je dolazio samo kao pratni tekst. No, u „Zvaničnom listu Komune” (*Journal officiel de la Commune*), i pored nedovoljnog prostora — koji je korišćen, sasvim prirodno, za objavljivanje najznačajnijih odluka Komune, poeziji i prozi je dato malo, ali značajno mesto, o čemu ćemo posebno govoriti.

Čitajući *Journal officiel* beležimo one pasuse koji, po našem mišljenju, znače radikalno koncipiranje jednog novog sveta, utiranje puta ka socijalnoj pravdi i svekolikom duhovnom bogatstvu.

„La Commune, c'est l'ordre, c'est l'économie dans les dépenses, c'est la réduction des impôts, c'est la porte ouverte à toutes les réformes sociales qui s'imposent d'elles mêmes et que les institutions monarchiques sont impuissantes à réaliser, c'est en un mot, l'ère des révolutions violentes fermée et la guerre civile rendue impossible.”³⁾

Anri Brisak, pisac-komunar, još više precizira ideale, mere i nove pojave proistekle iz pobe Pariske komune. U članku pod naslovom *La Révolution à Paris*, on, između ostalog, piše:

„Quelque chose d'extraordinaire se passe évidemment dans l'esprit de la population parisienne. Elle ressent comme les tressaillements d'un nouveau monde qu'elle a besoin d'enfanter...

Elle commence à y voir clair: le soleil du 18 mars a brillé sur elle. Son coeur, cela est certain, se remplit d'un immense espoir.

Paris maître de lui et chez lui, voilà le salut. Paris organisant sa force armée, sa magistrature, son jury; Paris donnant *l'instruction intégrale et professionnelle à fois*; (podv. — R. J.) Paris reformant les finances; Paris supprimant l'agiotage et le parasitisme sous toutes ses formes; Paris favorisant partout les producteurs; Paris sans prétoriens, sans liste civile, sans

²⁾ Ju. Danilin, *Poeti Parižskoi Komuni*, 1947, str. 19;

³⁾ „Komuna znači red, ekonomisanje u potrošnji, redukciju u porezima; ona znači otvorena vrata za sve društvene reforme koje se nameću same po sebi a koje su kraljevske institucije bile nemoćne da ostvare; to je, jednom rečju, era kada prestaju žestoke revolucije, a građanski rat sprečen.” (*Journal officiel de la Commune*, no 1, lundi 1871);

budget des cultes. Paris réduisant les gros traitements et augmentant les petits et sur la plus large échelle; enfin, Paris accomplissant pacifiquement la plus radicale révolution que les hommes de bien puissent rêver.”⁴⁾

Ovakvi članci, uprkos izvesnom patetičnom romantizmu u izražavanju, ukazuju dosta precizno na metode i puteve ostvarivanja novog društva, u kojem će, kako se ističe u editorijalu od 22. aprila, sami građani permanentno učestovati u javnim poslovima, uticati na njihov pravilan rad i slobodno manifestovati svoje ideje. Na taj način formiraće se ljudi novoga tipa koji će aktivno znati da brane svoja ljudska prava i interese. Sve postojeće institucije moraju, stoga, delovati u tom pravcu, tj. pomagati formiranje javnog mnjenja i vaspitanje istinski slobodnih ljudi. Mlade generacije izjednačavaju se u pravima na kulturu, na opšte obrazovanje, na razvijanje svih svojih kvaliteta. ”En quelque commune — citiramo novi odlomak iz navedenog članka — qu’il lui plaise d’habiter, il faut que chacun y trouve des institutions qui lui assurent le développement de ses facultés, le libre exercice de son activité et la sûreté personnelle.

Ainsi, l’enseignement, la liberté du travail, la liberté individuelle, la liberté de conscience sont des droits que tout homme tient de la nature, que la société doit lui garantir, en quelque lieu qu’il se trouve et indépendamment des volontés ou des capacités de la commune qu’il habite.”⁵⁾

Iz pojedinih vesti u „Zvaničnom listu Komune” vidi se da komunari nisu ostali samo na velikim rečima, već da su svoje odluke hitro pri-

⁴⁾ „Nešto nesvakidašnje se očevitno dešava u duhu pariskog stanovništva. Ono oseća kao drhtanje jednog novog sveta kojeg ima potrebu da porodi... Ono počinje da vidi jasno: sunce od 18. marta zasijalo je nad njim. Njegovo srce, to je izvesno, napunilo se ogromnom nadom. Pariz gospodar sebe i nezavisan, evo, u tome je spas. Pariz organizuje svoju vojnu snagu, svoju magistraturu, svoj sud; Pariz koji pruža integralno i profesionalno vaspitanje u isto vreme (podv. R. J.) Pariz preuređuje finansije; Pariz ukida korupciju i parazitizam bez obzira u kojim se formama javlja; Pariz favorizuje proizvođača; Pariz bez pretorijanaca, bez civilne liste, bez budžeta za religiozne kultove; Pariz koji smanjuje velika primanja, a povećava mala i na najširoj osnovici; Pariz izvršava na mirni način najradikalniju revoluciju koju su ljudi dobre volje mogli samo da sanjaju „(Ibid., mardj 28 mars 1871; članak nosi naslov *La Révolution à Paris*)

⁵⁾ „Bez obzira u kojoj opštini nekome se sviđa da stanuje, treba svako tamo da nađe institucije koje mu obezbeđuju razvoj njegovih sposobnosti, slobodno upražnjavanje njegove delatnosti i ličnu sigurnost. Tako nastava, sloboda rada, lična sloboda, sloboda savesti su prava koje čovek od prirode prima i koje društvo mora da mu obezbedi, bez obzira na mesto gde se nalazi i nezavisno od volje i mogućnosti komune u kojoj stanuje.” (Ibid., 22 avril 1871);

menjivali u praksi. Osnivaju se umetničke i druge asocijacije koje razvijaju živu aktivnost. Otvaraju se umetničke galerije, počinju rad biblioteke, drže se koncerti svuda pozorišta su dobila nov polet, na zborovima građana raspravlja se o novom vaspitanju mladih. Svuda se angažuju ljudi od znanja i poleta. U komitet za obrazovanje i kulturu bili su imenovani: Gustav Kurbe, Žil Mio, Žil Vales, J. B. Kleman, i dr. Akademiji nauka i umetnosti pružena je puna pomoć za nesmetani rad. Njenim seansama i rezultatima daje se vidni publicitet.⁹⁾

Umetnik Kurbe, o kome ćemo još govoriti, dobio je zadatak da najhitnije sazove skup kustosa i da obezbedi otvaranje svih muzeja. Pod naslovom *l'éducation nouvelle* „Zvanični list Komune” beleži otvaranje debatnog kluba u školi Turgo, gde će se svake nedelje i četvrtka raspravljati o modernom vaspitanju i donositi praktični saveti. O njima će se voditi računa pri donošenju novih školskih programa. Čuveni *Institut de France* je takođe otvoren. Sva predavanja su javna i besplatna. Ipolit Ten je dobio tu čast da počne svoj tečaj istorije umetnosti i estetike 27. marta.

Prema pojedinim beleškama i anonsama može se steći određen utisak i o odnosu Komune prema kulturnom nasleđu. Donose se misli i maksime velikih revolucionara prošlosti i savremenosti; predlažu se, takođe, čitaocu dela pisaca klasika prošlosti, kao što su, na primer, Kornej i Molijer.

O potrebi da kulturna baština što pre bude pristupačna svima i da je treba negovati, govore rečito još dva detalja zabeležena u *Journal officiel*. Jedan se odnosi na debatu oko nađene kolekcije antičkih bronz i pitanja šta s njom da se učini. Zatraženo je kompetentno mišljenje Gustava Kurbea. Zaključak je bio da ih treba sačuvati, jer su one „deo istorije čovečanstva”. Drugi dokument predstavlja pismo upućeno Nacionalnoj biblioteci, u kojem se naglašava važnost čuvanja „za buduće generacije svega onog što se odnosi na slavu i tekovine prošlosti”.

2

Neuobičajeno je da se u jednom službenom listu, koji donosi dekrete i uputstva, objavljuju pesme, romani i priče. U tom pogledu *Journal*

⁹⁾ Na primer, *Journal officiel* beleži na vidnom mestu i ovakve informacije sa sednice Akademija nauka: „Sednica Akademije. Sevrejeve opservacije o anormalnoj vegetaciji jedne jasmínove lukovice koja se rascvetala bez rašćenja nijednog korena.” — Zar to nije, jedan od mnogih dokaza, koliko je Komuna imala široke poglede za rad najveće naučne ustanove u Francuskoj.

officiel Pariske komune je, takođe, vrlo zanimljiv — i po onom što objavljuje i po mestu koje urednici lista daju poeziji i umetničkim prilozi- zima uopšte. Najpre valja konstatovati da je- dan deo uvodnih članaka potiče iz pera zna- čajnih pisaca komunara; otuda u njima posebni stil oduševljenja, lirizam, uzvišenost i težnja da se iskazuju često aforistički, ali dovoljno ja- sno da takve članke mogu i obični ljudi razu- meti. Katkad pojedini napisi zvuče kao pesme u prozi (primer — *Proclamation de la Commune* od Odilona Delimala: „... soudain un profond si- lence se fait dans les masses humaines... l'âme des citoyens s'élève et s'emplit d'une indicible émotion...”). Na naslovnim stranama srećemo i misli revolucionara prošlosti i sadašnjosti. Priv- lače pažnju maksime Macinija; citirajmo bar dve:

„Le silence est parfois un devoir, quand nous sommes seuls à souffrir; il est toujours une faute quand des millions d'hommes souffrent...”
 „Il est des temps où il faut être capable de mourir comme Socrate, d'autres dans lesquels, il faut vivre et lutter comme Washington; telle époque demande la plume du sage; telle autre l'épée des héros.”)

Pojedine pesme se takođe nalaze na prvoj strani, uz editorial, ili već na drugoj. Najpre za- pažamo Igoove pesme — koje su naročito uzbud- ljive, pesme-manifeste sa puno lozinki i vere u budućnost. U pesmi *Un Cri* (19. april) Igo je pro- testovao i pozivao.

„Quand finira ceci!? Quoi? Ne sentent — ils pas
 Que ce grand pays croule à chacun de leurs pas.
 Châtier qui? Paris? Paris veut être libre.
 Ici le monde et là Paris! C'est l'équilibre.
 Et Paris est l'âbîme où couve l'avenir.
 Pas plus que l'océan on ne peut pas punir.
 Car dans la profondeur et sous sa transparence
 On voit l'immense Europe, ayant pour cœur
 la France.”⁸

Jedna strofa iz Igoove pesme *Pas de repressailles* deluje kao *credo*, rukovodeći princip za svakog ko se bori za istinu: „Je ne fais point fléchir les

⁷) Čutanje je katkad zadatak, kada je u pitanju samo naša patnja; uvek je greška kada milioni ljudi pate... „Ima vremena kada treba biti kadar umreti kao Sokrat, drugih u kojima treba živeti i boriti se kao Vašington; jedno vreme traži pero mudraca, drugo — mač heroja.” (Ibid., 31 mars 1871);

⁸) „Kada će se svršiti sve ovo? Šta? Ne osećaju li oni Da se ova velika zemlja ruši na svakom svom koraku. Kazniti, koga? Pariz? Pariz hoće da bude slobodan! Ovde je svet a tamo — Pariz. U tom je ravnoteža. I Pariz je bezdan u kom se začinje budućnost. Isto kao ni okean, ne može se kazniti Pariz. Jer u dubini i pod njegovom providnošću Vidi se ogromna Evropa, čije je srce Francuska.”

mots auxquels je crois. Raison, progrès, honneur, loyauté droits. On ne va point au vrai, par une route oblique; Soit juste; c'est ainsi qu'on sert la République...

Katkad nas tu i tamo iznenadi vedrina tona; kažu očevici da je Pariz bio nasmejan pod Komunom, bio raspevani grad. U humoru kojim se Komuna služila, vrcale su varnice smeha-pod-smeha, ali su sevale i munje sarkazma. O tome bi valjalo posebno govoriti; naročito o karikaturnama koje su bile veoma ubojito oružje Komune^{8a}. Za sada prezentiramo našoj javnosti jednu duhovitu belešku pod naslovom Aphorismes trop oubliés. Ona glasi:

„Ne pas confondre:
Turbulence avec activité,
Tapage avec énergie;
Science avec outreuidance;
Témérité avec audace;
Vitesse avec précipitation.”⁹⁾

Invektivna i gorka srdžba napajaju Karžaove stihove *Versajci*, pretvarajući se, s pravom, u tešku optužbu. Slušajući je, asociiramo sva vremena terora i uništavanja nedužnih žrtava, naročito dece.

„Cotillon Galifet fait saouler ses gendarmes Et massacré en riant des enfants qu'il surprend; Vinoy, le grand crachat fait passer par les armes L'héroïque Duval qui le brave en mourant.”¹⁰⁾

Vemarova pesma je himna Komuni; u njoj se ovaj istorijski događaj smatra svetlošću čovečanstva, nadom potlačenih:

„Grand peuple de Paris, tu portes dans ton âme Le progrès, l'avenir, l'espoir de l'Univers.”^{10a)}

I ostale pesme su ozračene patosom, protestom i verom u pobedu Komune.

8a) „Nisam nikako obesnažio reči u koje verujem:
Razum, progres, čast, zakonitost, prava;
Ne ide se nikako prema istini, krivim putem;
Budi pravičan; tako se služi Republici.”
(Ibid., 22 avril 1871);

9) „Ne brkati:
Uskomešanost sa aktivnošću,
Lupanje sa energijom;
Znanje sa samouverenjem;
Bezglavost sa smelošću;
Brzinu sa užurbanošću.” (Ibid., 23 avril 1871);

10) Cotillon Galife opija svoje žandarme i vrši pokolj smejući se nad decom koje je uhvatio na prepad;
Vino, veliki ispljvak izrešetao je oružjem Herojskog Divala koji mu se opro umirući.”
(Ibid., 3 mai 1871);

Članak je izašao na prvoj strani pod naslovom: Etienne Carjat, *Les Versaillais*)

*a) „Veliki narode Pariza, ti nosiš u svojoj duši Progres, budućnost, nadu Unverzuma”.

Umetničkoj prozi je dato mnogo više mesta. Čak je objavljen mali roman Ežena Sija pod naslovom *Jeanne et Louise*. Sija, sa dosta razloga smatramo lakim piscem pomorskih romana, kao što je, na primer, *Pluk i Pluk*. Ali u njegovih sto pedeset romana, često feljtonistički pisanih, otkriva se moćna mašta i jedan populistički stil koji stvara nezaboravne slike. U ovom malom romanu objavljenom u *Journal officiel* ističu se dve glavne ličnosti, rađene kao u bakrorezu. Pažnju savremenog čitaoca privlači ne samo *couleur locale*, specifičan jezik ličnosti, već još mnogo više njihova jednostavna rezonovanja, kroz koja se oseća dramatism sudbonosnih događaja 1870—1871. Kada seljak Silven Poarje, glavna ličnost romana, kaže svojoj ženi Zani da je jako uznemiren događajima u Parizu, ona ga teši time da je taj grad daleko, a da je kod njih mirno i dobro. Na to Silven odgovara: „Čuj, Zana, ako je loše u Parizu, ništa bolje neće biti ovde.“ Ovaj mali roman karakterističan je posebno po svojoj dijaloškoj formi, punoj skrivenog dramatism i narodske tužne ironije. Evo jednog detalja:

Jeanne: — Qu'est-ce qu'il y a donc de nouveau?

Silvain (d'une voix grave): — On craint un coup d'Etat...

Jeanne (riant): — Quelle bête est-ce que c'est que ça?

Silvain: — Une mechante bête... car elle fait couler le sang.

Jeanne (inquiète): — Qu'est-ce que tu dis là?

Silvain: — Si'l y a un coup d'Etat, c'est la guerre civile à Paris et en France."¹⁾

3

Izvestan broj časopisa i listova komunarskih i prokomunarskih donosio je nešto više beletrističkih priloga nejednake vrednosti; u njima su saradivali stari pisci-šansonijeri iz 1848: Ežen

¹⁾ „Zana: — Šta ima novo?

Silven (ozbiljnim glasom): — Postoji bojazan od državnog udara.

Zana (smejući se): — Kakva je to životinjka?

Silven: — Zla zverka, jer zbog nje krv može da poteče...

Zana (uznemireno): — Šta to kažeš?

Silven: — Ako dođe do državnog udara, to znači građanski rat i u Parizu, i u Francuskoj. (Ibid., 21 mars 1871; na prvoj strani ispod uvodnog članka *Partie officielle* počinje se sa objavljivanjem romana Eugène Sue: *Jeanne et Louise*.)

Potje, Žan Rišpen, Rusal de Meri, Pjer Lašambodi, i dr. Nekoliko novinara Komune bili su takođe beletristi. Vezinje je objavljivao romane, Žan Kuzen priče, Žil Vales romane, priče, pesme i drame. Pisac romana *Zak Ventra*, koji je tek danas dobio značajnu ocenu, za vreme Komune je izvanredno dinamično uređivao list *Le Cri du Peuple*. Zahvaljujući njegovom oštrom literarnom peru, „Krik Naroda” je imao pamfletski, ali u isto vreme književno borbeni karakter. To je ton kojim su odzvanjale komunarske „koračnice”, himne, pozivi za odbranu Republike, satire protiv versajske izdaje i podlosti. U listu *Père Duchêne* objavljena je „Marsejeza mira”. Narodski pesnik Vemar dao je „portre Komune, dok je skromni stihotvorac Gistav Matje nagovestio viziju buduće „Internacionale” svojom populističkom pesmom. I drugi listovi Komune, kao *Le Mot d'Ordre*, *Le Salut public*, *Le Reveil du Peuple*, i dr., takođe su objavljivali književne priloge; no, oni su bili manje-više u znaku lozinki Komune, što je sasvim prirodno, jer se govorilo o jurišu ili teškom predahu, jer se pevalo na barikadama; a tada i sluh i reči su tvrdi. Kad je neprijatelj pred vratima, onda se branimo prvim sredstvom koje je pri ruci. Zar slično nije savetovao Sartr. Reči su morale biti „nabijeni kuršumi”; stihovima je valjalo svedočiti o onom što je bilo i onom što se zbiva. I zato je „Krik Naroda” u jednom članku, formulišući „estetiku barikada” i „bosonogih”, zapisao: „Neophodno je da obespravljeni dobiju svoju istoriju, da mrtvi ožive u saznanju i žalosti živih.” Poezija komunara bila je deo tih živih i krvlju plaćenih svedočanstava. Mnoga su nestala iz razloga koje navodi i L. Alevi u svojim sećanjima: „Brižno sam sakupljao listove, slike i karikature; krajem aprila 1871. pisao sam jednoj slavnoj ženi, bivšoj operskoj pevačici, koja je držala malu prodavnicu knjiga na ulici Martir, da ostavi za mene po jedan primerak od svega što se pojavilo u danima Komune. Sopstvenica, pružajući mi veliki zamotuljak već svezan kanapom, govorila je: „Ponesite što pre... Sva versajska policija spustila se u Pariz i počela je da nas uznemiruje. Juče uveče dolazio je jedan čovek da sve kod mene zapleni.”¹²⁾

4

U toku ovih dvadesetak godina sakupljena je imponantna građa stvaralaca Pariske komune; napisan je priličan broj eseja i studija, čak doktorskih disertacija. Šulkind je među prvima načinio doktorsku tezu o poeziji Pariske komune,

¹²⁾ L. Halévy, *Notes et souvenirs*, Paris 1889, str. 65—66

doduše sa jednog dosta simplifikovanog sociološkog stanovišta. Danilin je svakako jedan od najboljih poznavalaca dokumenata Pariske komune, od najskromnijih beležaka do poezije i proze, uključujući tu i tekstove o teatru i muzici. I Varlo, Frevil, P. Abraam, Jan Fiše, M. Suri su značajna imena, čiji se tekstovi takođe ne mogu mimoći u bližem studiranju poezije i umetnosti Pariske komune. Isto tako, dragocene priloge izučavanju Komune dao je časopis *Europe*, svojim tematskim brojevima posvećenim Pariskoj komuni (1951, 1970, 1971). Najiscrpniju građu — u pet tomova — daje nam Žorž Soria pod naslovom *La grande histoire de la Commune*.¹³ Ova bogata knjiga privlači pažnju i time što objavljuje ilustracije i crteže niza umetnika koji su se inspirisali Komunom: Sagala, Pikasoa, Miroa, Pinjona, Sikejrosa, Vasarelija, i dr.

Za istoričare i sociologe u nas od posebne su vrednosti dve knjige o Pariskoj komuni u izdanju „Rad-a.”¹⁴ Još nismo u mogućnosti da se upoznamo sa materijalima simpozijuma instituta „Moris Torez”. Mnoštvo aktualnih tema obećava čitaocu široke platforme za razmišljanja i eventualne konfrontacije.

No, vratimo se našoj osnovnoj temi: da li su poezija i umetnost — nikle pod neposrednim uplivom Pariske komune — samo versificirano potresna svedočanstva, prozni plakat i verbalna agitovka lišena umetničkih kvaliteta? Koliko je Komuna ostala inspirativni faktor i za umetnike koji nisu bili neposredni učesnici u tim „jurišima u nebo”, — za stvaraoce danas?

Već dugo, ni standardne istorije francuske književnosti ne zaobilaze u svojim komentarima komunarske pesme Artira Remboa. Savesni znalci književnosti ističu, s puno prava, da su pesme *Paris se opet naseljava* i *Ruke Žane-Marije*, uprkos patentnom sižeju, istinski umetničke, zbog snage izraza, zbog neobičnih i upečatljivih asocijacija, zbog tona koji je *furioso, con tristezza* i *con fuoco* — da upotrebimo muzičke oznake za istinski muzičko-simboličke Remboove pesme. Ako bismo išli „red po red”, tek onda bi se otkrilo slojevito bogatstvo pesničke palete ovog „razbarušenog genija”. On orkestrira svoje stihove, onako vehementno i neobično kao što svira klavir na crtežu Verlenovom. Rembo je već pokazao, magistralno, da za genija slikanja na „živo”, nemanje „distanције” nije prepreka da ostvari trajno delo. Ako ovaj *enfant précoce*,

¹³) George Soria, *La grande Histoire de la Commune*, Paris 1971;

¹⁴) *Pariska komuna*, Beograd, izd. „Rad”, 1971;

pun vetra u petama i rupa u donovima, nije možda stigao da na pariskim barikadama brani svoju omiljenu devizu: *changer le monde*, on je Komunu obesmratio stihovima koji se velelepno i granitno kristališu u jednom stihu: „Le Poète te dit”; „Splendide est ta Beauté.” „L'orage te sacra suprême poésie”.¹⁵⁾

Da li među komunarima sa barikada i sa stratišta ima pesnika koji su u dimu bitaka stvarili stihove pune istine i lepote — dva principa koje je Kits smatrao sinonimima i osnovnom odlikom svake velike umetnosti?

Danas i akademska i univerzitetska kritika, i svi oni koji su detaljnije istraživali estetičke vrednosti u poeziji komunara, ističu kao trajne stvaraoce Ežena Potjea, pesnika „Internacionale”, Luizu Mišel, *viro maior* — kako ju je Igo nazvao u jednoj pesmi, njoj posvećenoj, Žan Bataista Klemana, poznatog u svetu po pesmi „Vreme trešanja”, Ežena Šatlena, Klovisa Iga, Žila Valesa i dr.

„Tirtej Komune” — kako je Vales nazvao Potjea, imao je tu sposobnost da ideje pretvara u slike, da najjednostavnije stvari kaže nezabornim jezikom, da ih podigne na stepen epskog, da u mnogim stihovima bude vidovnjak otkrivajući tragičnu lepotu predgrađa i neminovni hod istorije. Kod Potjea i lozinka revolucije postaje živo biće.

Čak i kritičari sa suprotne strane barikade na kojoj se borio Potje, morali su priznati pesničku vrednost skromnom „Juvenalu predgrađa”. Tako, na primer, Fransis Sarsej je pisao 1887. povodom Potjeovih *les Chants révolutionnaires*: „Dès les premières chansons je fus saisi. J'avais affaire à un vrai poète, un peu fruste, cela était visible, et dépourvu d'études premières. Mais quelle ardeur de tempérement! Quelle imagination sombre! Quelle sensibilité profonde et amère.”¹⁶⁾ Stapajući u sebi beranžeovska i igovska svojstva, on je populizam prvog i vizionarstvo drugog prekalio u živoj vatni doživljaja prve proleterske revolucije. Njegova pesnička forma je samo prividno tradicionalna, jer strast za istinom i pravdom daje tradicionalnim formama takvu jarkost da one postaju izuzetno nove po oštini ritma i po filozofskoj dubini

¹⁵⁾ „Pesnik ti kaže: „Sjajna je tvoja lepota;”
Bura ti je posvetila uzvišenu poeziju;”
(Rimbaud, *Oeuvres complètes*, Gallimard, Paris 1954, str. 83.);

¹⁶⁾ „Već prvim pesmama bio sam ponesen. Suočio sam se sa istinskim pesnikom malo sirovim, to je bilo vidljivo i lišenim osnovnih znanja. Ali kakav žar temperamenta. Kakva mračna imaginacija. Kakva osećajnost duboka i gorka.”

značenja. Naivna pesma u šansonijerskom stilu odjednom postaje univerzalno duboka, a deskriptivna pesma iznenada se ozari pesnikovom ličnošću, te postaje protest koji ima boju Bruhelovih, ali i Gojinih slika. Čak i kad se služi sonetnom formom, ova podrhtava od potmule grmljavine lave užarenih reči. Potje je jedan od prvih pesnika soneta revolucije. Aragon i Kasu će svakako osluškiivati Potjea kad budu pisali sonete sa sličnim porukama.

Luiz Mišel je polifona priroda; pisala je stihove, svirala, bavila se slikarstvom, a kad je trebalo — pošla je i na barikade. Tamo je bila neustrašiva, kao i pred sudom versajaca kada su većali o njenoj „krivici”. Ni u tamnici nije klonula; kad su je deportovali na Novu Kaledoniju, nije se obeshrabrila; naprotiv, bodrila je ostale komunare. Nije prošlo mnogo vremena a Luiz Mišel je uspela da pobuni ostrvski živalj. Da je smire, versajske vlasti predložile su joj slobodu. Odgovor Luize Mišel bio je: kad oslobodite sve moje drugove, tada ću i ja poći s njima.

Posebno je impresivno Mišelino držanje pred sudom. Jedan dokument iz tog vremena kaže: „Ona je u crno obučena. Hod joj je jednostavan i čvrst. Oči su joj izrazito krupne, deluju gotovo hipnotizirajuće. Ona posmatra svoje sudije spokojno, uvereno i u svakom slučaju neustrašivo.

Za vreme čitanja optužnice, ona polako diže svoj crni veo i prebacuje ga na pleća. Posmatra sekretara suda sa izrazom podsmeha. Kada je završeno čitanje optužnice, rekla je: „Ja ne želim da se branim, niti želim da me branite. U potpunosti pripadam socijalnoj revoluciji i primam odgovornost za sve svoje postupke. Prihvatam sve bez pogovora. Vi me optužujete da sam učestvovala u streljanju generala. Odgovaram: da sam se našla u tom trenutku kada su pucali u narod, ne bih se kolebala da pucam u one koji su dali slične naredbe.

... Od vas koji sebe nazivate vojnim sudom, od vas koji sebe nazivate mojim sudijama, zahtevam za sebe ravnicu Satorija, gde su već streljana naša braća. Državni tužilac je rekao da mene treba obavezno isključiti iz društva. On je u pravu. Ako svako srce koje kuca za slobodu, ima pravo na zrno olova, ja takođe zahtevam svoj deo. Ako me ostavite u životu, neću prestati da vičem: — Osveta ubicama iz komisije za pomilovanje!”

Predsjednik suda: — Ne dozvoljavam da produžite u sličnom tonu. Luiza Mišel: — Ja sam završila, ako niste kukavice, ubite me!”

Lirika Luize Mišel je trozvučna: herojska muzika Komune, tamni huk vode na Novoj Kaledoniji pomešan sa tupim udarcima u kamenolomima, zvučna paleta prirode, vode i sunca. Počela je kao duhovni učenik V. Igoa i poklonik prirode. Muzički obdarena, ona je svoje rane stihove prožela tonovima mekih doživljaja pejzaža, bez bogatih metafora i gizdavih pesničkih ukrasa. Reči i ritam postaju jarki i opori u stihovima koji opevaju uspon i pad Komune. Tamničke pesme nisu bez svetlosti nadanja, ali i prkosa. Tema osvete je glavni lajtmotiv njenih postkomunarskih pesama. Pisala je i drame i romane. *Nadine* i *le Coq rouge* nisu bez dramske vrednosti. Romani *Beda* i *Novi svet* čitaju se sa uzbuđenjem. O njenom bogatom opusu još nije kazana dovoljno fundirana reč kritičke ocene. O njenim crtežima i skicama valjalo bi takođe govoriti. Oni nisu samo dokazi viđene strave ili puta do Nove Kaledonije, već i krokiji koji otkrivaju talenat za *sfumato* izražavanje.

Žan Batist Kleman je moderni bard predgrađa, šansonijer gengeta, socijalist po prirodi, spontani revolucionar. U stihovima beđu nije činio ljupkom; njegove pesme, koje je komponovao Renar, delovale su baladično, ali sa protestnim prizvukom: da li se ovako živeti mora, da li se ovako živeti može? Nasuprot Beranžeu (kako je istakao Jan Fišer), koji je opevao „*les gueux, les gueux... les gens heureux*”, Kleman je kroz poeziju postavljao velika pitanja, kao u pesmi *La Chanson du semeur* („Je sème du blé, qui mangera...”). Čak je i njegova čuvena pesma *Le temps des cerises*, posvećena Luizi bolničarki sa barikada, višeznačna sa jednom univerzalnom dimenzijom prolaznosti, i tihog nadanja da će „vreme trešanja” opet doći. Oni koji su čuli ovu pesmu, nikad neće zaboraviti bar čuveni refren:

„J'aimerai toujours le temps des cerises
C'est de ce temps là que je garde au coeur
Une plaie ouverte
Et dame Fortune en m'étant offerte
Ne pourra jamais guérir ma douleur.”¹⁷⁾

Po tom čudnom bolu, diskretno suznom kao kap smole na brezi, poezija Žana Klemana nagoveštava Apolinera.

¹⁷⁾ „Voleću uvek vreme trešanja
Od tog vremena ja čuvam u srcu
otvorenu ranu;
I Dama Fortuna darovavši je
neće nikada izvidati moj bol.”

Klovis Ig je nastojao da svoj pesnički credo — „il appartient au poète de glorifier le beau, mais il lui appartient aussi de servir le juste qui en est la représentation la plus élevée... La poésie est grande que si elle complète le rêve par l'idée, l'idée par l'action"¹⁸ — doslovno sledi u stihovima. U tome uspeva, katkad uverljivo vrelo kao Potje, katkad samo versificira prava proletarijata i ideje Komune. Obrazovan, sa utancanim znanjem pesničkog zanata, on je više voleo da oslušne ritmove naroda i da govori jezikom koji narod razume. Uneo je u svoju poeziju retoriku i politiku i više puta zbog toga „stajao svojoj poeziji na grlo“, ali kad je pevao punim osećanjem za one „qui montrent au ciel ses poings fermés“, kad nije mislio na lozinku, već na damar reči koje podižu i bune obespravljene da se oslobode „užas gluhih tamnica“, onda je Klovis Ig pesnik koga će čitati sve dok avet gladi i nepravde kruži svetom.

Šatlen je „zadocneli pesnik utopijskog socijalizma“; ali kad je pevao o deci, kad je evocirao pesnički dane Komune, kad je govorio „krikom i šapatom“ o komunarskim izgnanicima Šatlen bi se odvajao od svojih utopijskih šema i postajao uverljivi pesnik. Njegova zbirka *Les Exilés* nije prepočrivena patinom vremena.

Najrazuđeniji komunarski stvaralac je Žil Vales. Napisao je deset hiljada stihova; nezadovoljan, mnoge je spalio. Večni buntovnik — *révolté*, on nije prestao do kraja da se bori, protestuje, piše; on je ostao na poprištu, na barikadama duha do poslednjeg daha. Polemičar volterovskog tipa, bio je već zapažen po eseju *Le dimanche d'un jeune homme*; svojim pamfletom *L'Argent* navukao je gnev bogataša; svojim listom *La Rue* naišao je na simpatije predgrađa, i na otpor buržoazije. Njegovi članci za vreme Komune izazivali su veliko oduševljenje radnih ljudi. Borio se na barikadama, — kad pero nije bilo više efikasno. U izgnanstvu, u Engleskoj, neumorno je dalje pisao. Eseji *Londonska ulica (La Rue de Londres)* otkrivaju ga kao tananog i oštrog analitičara. trilogija *Jacque Vingtras* pokazuje kako se autobiografsko pretvara u univerzalno. Ovim romanima, Vales je kritički prihvatio najbolje tradicije francuskog realizma i obogatio ih svojim temperamentom, kome entuzijazm i srdžba nikad ne zamagljuje vidike. Naprotiv, Vales je pisac „triju realnosti“ — onoga što je bilo, onoga što jeste i onoga što nastaje. Njegove umetničke

¹⁸) Pesniku pripada da slavi lepotu, ali njegova je dužnost takođe da služi pravdi koja je njen najuzvišeniji vid... Poezija je velika ako dopunjava san idejom, ideju akcijom“.

vrednosti sve više postaju evidentne i on postaje klasikom komunarske proze. Valesove spisateljske kvalitete priznaje i naučna kritika. *Zak Ventura* je čitan širom Evrope; preveden je i kod nas. Profesori Žazenski i Pujar su dali nove dokaze o umetničkoj vrednosti dela Žila Valesa. Prvi ističe, pored ostalog, Valesov smisao da uoči bitno i iskaže domijeovski oštro; drugi hvali Valesov „neposredni mobilni stil koji odgovara skokovima njegove strasti”.

Pored Valesa i Luiz Mišel, valja istaći još jednog romansijera koji se neposredno inspirisao Pariskom komunom. Reč je o Leonu Kladelu. Nekadašnji parnasovac počeo je da piše priče 60-tih godina. Zatim je, potresen tragičnom sudbinom Pariske komune, uzeo za temu svog romana *INRI*, junaka Žaka Ratasaa, seljaka koji kroz borbu komunara, postaje opredeljena revolucionarna ličnost. Bez sumnje roman s težom ali psihologijom glavnih junaka data je upečatljivo. Tu i tamo ima shematizma, retoričnosti, otvorene tendencioznosti; ali roman u celini deluje umetnički uverljivo. Postoji i određena simbolika u ljubavi glavnih ličnosti radnice i seljaka. No lirski nota ne zvuči jeftinom sentimentalnošću ni konstruisanim efektima. Posebno su zanimljive Kladelove kratke novele — *Les Vanus-pieds*. Tu je dosegao zavidnu razinu veštog fabuliranja, koju je pohvalio sam Turgenjev.

5

Pariska komuna ne prestaje da inspiriše pesnike i prozne pisce, slikare i vajara na raznim meridijanima.

Među slikarima najpre treba istaći Kurbea. Taj „Peintre au genie complexe”, za vreme Komune, kao što smo videli, nije ostao u kuli *noli me tangere*, već je svoju „*l'art vivant*” crpeo iz života naroda, rukovodeći se svojim estetičkim geslom: „slikarstvo je bitna konkretna umetnost i ne postoji ni u čemu drugom do u predstavljanju realnih postojećih stvari”. No, ostavimo sada analizu njegovih realističkih shvatanja, i to koliko je on bio realist uopšte — u smislu šanflerijevskog tumačenja: još manje ćemo prihvatiti invektivu da je Kurbe „poživinčio umetnost”, kako su ga optuživali njegovi neprijatelji. A oni su ga napali pre svega zato što je dao svoj obol Komuni u radu, u idejama i u umetnosti. Neki crteži, kao „Komunarski zatvorenici”, autoportret — miran i stojički čvrst, govore li-nijama i izrazom o Kurbeovoj hrabrosti, o nje-

govoj doslednosti komunarskim idealima. Zbog toga su ga Barbej D'Orvili, Dima sin i drugi, žestoko napali niskim invektivama. Prvi je tražio da se Kurbe zatvori u kavez, i pred vandomskim stubom prikazuje narodu, koji bi plaćao da ga vidi. Dima sin je sarkastično pitao: od kakve je prijave smese napravljena „ova tikva zvučna i dlakava” koja se zove Gistav Kurbe? Od Kurbea je ostalo pedesetak crteža o Komuni; posebno se ističe crtež *Les Fédérés de la Conciergerie*. Kad je, iznuren zatvorom, jednom prilikom zamolio da mu dozvole da naslika krovove Pariza, odbili su ga. Slikari akademičari, koji su od samog početka mrzeli ovog narodskog genija, samoukog slikara, posle pada Komune tražili su njegovu fizičku i duhovnu smrt. Mediokritetni slikar Mesonije je to i formulisao ovim rečima: „Il faut que désormais il soit mort pour nous.”

Mnogi detalji iz potresne drame Komune žive i danas na krokijima Kurbea, kao što žive i njegove reči i akcija za vreme slavnih komunarskih dana. Lucidni stvaralac, on je u naporima najbudnijih komunara video zalogu za buduću istinski stvaralački rad svakog čoveka; zato se danas valja posebno setiti Kurbeovih reči upućenih jednom prilikom ocu: „Me voici par le peuple de Paris introduit dans les affaires politiques jusqu'au cou. Président de la Fédération des Artistes, membre de la Commune; délégué à la mairie, délégué à l'instruction publique... je me lève, je déjeune, je sié debate et je préside douze heures par jour. Je commence à avoir la tête comme une pomme cuite. Malgré tout ce tourment de tête et de compréhension auquel je n'étais pas habitué, je suis dans l'enchantement. Paris est un vrai Paradis... Paris va tout seul comme sur des roulettes.”¹⁹⁾ Takođe njegove reči iz jednog govora stanovništvu Pariza, ostaju kao trajni amanet svim ljudima koji se bore za zemaljski „sfairos”: „ostvarićemo život jednostavan i čovečan, dajući svakom mogućnosti da se razvija prema svojoj sposobnosti i karakteru”.

U jednom proglasu Federacije umetnika, čiji je duhovni inspirator Kurbe, stvaraoci Pariza su se obavezali: „Par la parole, la plume, le crayon, par la reproduction populaire des chefs d'oeuvre, par l'image intelligente et moralisatrice

¹⁹⁾ Evo me do guše u političkim poslovima, u koje me je uveo narod Pariza. Predsednik Federacije umetnika, član Komune, delegat u opštini, odbornik za opšte obrazovanje... ustajem, doručkujem, zasedam i predsedavam 12 časova dnevno. Glava mi postaje kao kuvana jabuka. No uprkos ovoj vrtoglavi i aktivnosti na koju nisam bio navikao ja sam u ushićenju. Pariz je istinski raj... Pariz ide sam kao na točkovima.”

qu'on peut répandre à profusion et afficher aux mairies des plus humbles communes de France, le Comité concourra à notre régénération, à l'inauguration du luxe communal et aux splendeurs de l'avenir et à la République universelle."²⁰

6

Pariska komuna je uticala na stvaralaštvo umetnika, ne samo posle pada Komune već i do današnjeg dana. Pre svega, sami komunari-izgnanici su nastavili da se za istinu o njoj bore novim pesmama i novim proznim delima. Komunar Šarl Keler imao je velikog uticaja u Švajcarskoj i Nemačkoj; prisustvo komunara u Belgiji je takođe imalo odjeka. U Brislu su se pojavile manje zbirke pesama na temu Komune (Debok, Ladmiral, i dr.) U Engleskoj je jedno vreme živeo, pod vrlo teškim uslovima, Žil Vales. Nedavno je pronađena jedna pesma iz tog perioda pod naslovom *Heures d'exil*, potresna po sadržini, jednostavna po formi; u elegičnom ritmu data je ispovest komunara koji se nije odrekao svojih ideala i koji o tome govori pesničkim glasom mladoj Engleskinji:

"Allez! Nous sommes bien
de la même famille
Exilés tous les deux, moi
vieux, vous jeune fille
Vous vivez, vous aussi,
loin du pays natal
Vous vivez dans un
monde insolent et brutal...

.....

Je ne sais point quel
sort me réserve la vie,
Je compte bien revoir
tôt ou tard la patrie,
Y vivre un grand amour
pour mourir fusillé!
Mais je suis sûr (je sais
comment je suis taillé)
Qu'il pleuve des bouquets
ou du sang ou des larmes
Dans le Paris en fête
ou le Paris en armes,
Je suis sûr de garder
le touchant souvenir

²⁰) „Rečju, perom, olovkom, popularnom reprodukcijom remek-dela, moralnom i inteligentnom slikom koja se može rasprostrti najšire i afiširati i u najskromnijim opštinama Francuske, Komitet će doprineti našoj obnovi, inauguraciji komunalnog bogatstva i sjaju budućnosti i univerzalnoj Republici.”

De ce coin d'Angleterre
 où j'aimais à venir
 Où j'ai pensé les vers
 que vous venez de lire
 Tout en vous regardant
 et rêver et sourire,
 Où j'ai passé joyeux
 quelques heures d'exil
 Où j'entrai — sans savoir —
 par un matin d'Avril."²¹

E. Potje se jedno vreme bio sklonio u Ameriku. Tamo je napisao još nekoliko značajnih poema: *La Commune de Paris* (1876), zatim na engleskom *The Workingmen of America to the Workingmen of France* (*Radnici Amerike radnicima Francuske*), *The Workingmen's party* (*Radnička partija*), i dr. Ove su postale vrlo brzo popularne među trudbenicima novog kontinenta i nisu zaboravljene ni danas. Potje zrači i danas u modernim populističkim ostvarenjima; zatim kod Prevera. Komunarski duh plamsa u Aragonovim sonetima, svetluca tu i tamo u socijalnim slikama njegovih romana.

Romen Rolan je, takođe, živo proučavao Parisku komunu i spremao se da napiše jedan pozorišni komad. Na žalost, nije stigao. U „Arhivu Romena Rolana” mogli smo videti tu zanimljivu skicu, zahvaljujući ljubaznosti Marije Rolan. Drama je trebalo da nosi naslov *Les Proscrits*: „revolucionari posle revolucije”, tragedija komunarskih izgnanika. Na žalost, ni ovu, ni još nekoliko započetih drama, Rolan nije mogao završiti; ogromnost njegovog angažovanja na nekoliko planova i, možda, teško prodiranje na scenu, učinili su da mu ponestane snage za završavanje svog zamišljenog teatarskog ciklusa.

Tema Pariske komune ostaje trajno isklesana u modernom romanu *Pariski pokolj* (*Les massacres de Paris*), Žana Kasua. Poznati stilist, pisac sa paskalovskim osećanjem za nijansu, sa smislom za dijalektičko poimanje prošlih događaja — koje ne tretira ni floberovski bezlično ni

²¹) „Dakle. Mi smo zaista iz iste porodice
 Izgnanici oboje, ja star, vi mlada devojka
 Vi živite, vi takođe, daleko od rodnog kraja;
 Vi živite u jednom svetu, užasnom i grubom . . .

Uopšte ne znam kakvu mi sudbinu priprema život
 Računam svakako da vidim ranije ili docnije otadžbinu
 Da tamo doživim veliku ljubav da bi umro streljan;
 Ali sam siguran (ja znam kako sam istesan);
 Neka pljušte buketi ili krv ili suze
 U Parizu prazničnom ili u Parizu pod oružjem
 Siguran sam da ću sačuvati dirljivo sećanje
 Na ovaj kutak Engleske, gde sam voleo da dođem;
 Gde sam smislio stihove koje ste vi pročitali
 Gledajući vas kako sanjariate i smešite se;
 Gde sam proveo radostan nekoliko časaka izgnanstva
 Kuda sam ušao, ne znajući, jednog aprilskog jutra.”

dikensovski sentimentalno, Kasu je znao da nađe svojstven način oživljavanja jedne potresne epopeje i da je gojinski približi našem vremenu.

Izvestan broj primera i dokumenata koje smo naveli svedoče: najdalekovidiji duhovi i učesnici Pariske komune shvatali su duboko da se promena jednog sveta mora vršiti od baze do vrha i da se revolucija koja se ostvaruje oružjem, mora izvesti i oružjem duha. Zato je Pariska komuna i u najtežim danima branila tekovine kulture i umetnosti, čuvala Luvr od požara i proklamovala nužnost da i najmanje selo Francuske upozna sve duhovne vrednosti sveta. Detaljna analiza svakog dokumenta i svih herojskih mera koje su komunari preduzimali, pokazuje još više aktualnost tog ogromnog napora da se iz „carstva nužnosti“ uđe u „carstvo slobode“. Mnoštvo odluka, programa i aktivnosti svih vrsta umetnika u periodu Pariske komune, ne samo što predstavljaju dokaze veličanstvenosti tih pregalaca duha, već su i primer šta su u stanju da učine od pritiska i terora snage oslobođene kada pred sobom imaju plemeniti cilj. Iskustvo Komune na tom planu ima ne samo istorijsku, već izvanredno instruktivnu vrednost. Od Komune još mnogo valja učiti da bismo umetnosti i kulturi dali ono mesto koje one u modernom naprednom društvu zaslužuju.

Što se tiče umetničkih ostvarenja koja je iznedrila Komuna, ona su različita po vrednosti; jedna su versificirana svedočanstva, „vatreni projektili“ na nebu prve proleterske revolucije; druga su trajna po tome što su u njima iskazane vizije umetnički polifono materijalizovane. Za njihove stvaraoce „socijalna porudžbina“ vremena nije bila nasilje nad njihovom pesničkom slobodom, već podstrek da nadahnuto svedoče za sve one koji će doći“. Tamo gde je visoka ideja Komune našla oduševljenog i, u isto vreme, talentovanog tumača, poetski akt nikad nije bio parola, već istinska umetnost koja ne tamni pod patinom vremena.

Savremena dela na temu Komune još jednom potvrđuju da prelomni istorijski događaji ne samo što uvek rađaju nove, već su isto tako bogati snagom da nadahnu nove umetnike na stvaralačke podvige dostojne uspomene Komunara.